

บทที่ ๕

บทสรุปและข้อเสนอแนะ

จากการสังเกตของผู้วิจัยที่ว่าวรรณคดีนิราศในสมัยรัตนโกสินทร์หลายเรื่อง
ดำเนินแนวการแต่งใกล้เคียงกับวรรณคดีนิราศของเจ้าฟ้าธรรมธิเบศร ผู้วิจัยจึงได้ศึกษา
วรรณคดีนิราศของเจ้าฟ้าธรรมธิเบศรอย่างละเอียด และพบว่าเจ้าฟ้าธรรมธิเบศรได้นำขนบการ
ประพันธ์จากวรรณคดีสมัยอยุธยามาใช้เป็นพื้นฐานสำคัญในการสร้างสรรค์วรรณคดีนิราศ โดย
นำขนบมาใช้ผสมผสานร่วมกับลีลาและจินตนาการ อันเป็นความสามารถส่วนตัวพระองค์ ทำให้
วรรณคดีนิราศของเจ้าฟ้าธรรมธิเบศรมีลักษณะเฉพาะตัวที่แตกต่างจากวรรณคดีนิราศในสมัย
อยุธยาตอนต้น สิ่งสำคัญที่แสดงให้เห็นว่ากวีในสมัยหลังยกย่อง ชื่นชมในผลงานของเจ้าฟ้า
ธรรมธิเบศรก็คือ มีกวีจำนวนมากได้ดำเนินรอยตามวรรณคดีนิราศของเจ้าฟ้าธรรมธิเบศร โดย
เฉพาะวรรณคดีประเภทนิราศ การดำเนินรอยตามทำให้ปรากฏสิ่งที่ซ้ำกันขึ้นในนิราศสมัย
รัตนโกสินทร์ สิ่งที่ปรากฏดังกล่าวจึงเรียกได้ว่าเป็นขนบของนิราศอีกลักษณะหนึ่ง การสืบ
ทอดขนบจากนิราศของเจ้าฟ้าธรรมธิเบศรมีปรากฏในนิราศสมัยรัตนโกสินทร์หลายลักษณะ
ดังต่อไปนี้

วรรณคดีนิราศในสมัยรัตนโกสินทร์ยังคงใช้การพลัดพรากจากนางอันเป็นที่รัก
เป็นแกนสำคัญในการร่ำพันถึงความรู้สึกและความนึกคิดเกี่ยวกับความอาลัยรัก โดยอาจ
จะร่ำครวญโดยตรง หรือใช้สิ่งที่พบเห็นเชื่อมโยงคร่ำครวญถึงนางในขณะที่เดินทางพลัด
พรากจากที่อยู่ หรือแสดงความอาลัยรักคามการเคลื่อนที่ของเวลาในนิราศที่มีได้มีการเดินทาง
ในลักษณะเดียวกันกับวรรณคดีนิราศของเจ้าฟ้าธรรมธิเบศร อย่างไรก็ตามมีนิราศในสมัย
รัตนโกสินทร์หลายเรื่องดำเนินแนวการแต่งตามนิราศของเจ้าฟ้าธรรมธิเบศรที่ทรงเป็นผู้เริ่มใช้
การระบุว่าคร่ำครวญถึงการพลัดพรากจากนางเป็นเพียงการทำตามขนบ แท้จริงแล้วไม่ได้
มีการพลัดพรากจากนางอันเป็นที่รัก หรือนางที่กล่าวถึงเป็นเพียงนางที่สมมุติขึ้นเท่านั้น
ลักษณะอีกประการหนึ่งก็คือ การกล่าวถึงเหตุการณ์หรือสิ่งที่พบเห็นโดยไม่ได้เอ่ยถึงความ
รู้สึกเกี่ยวกับความรักและการพลัดพรากจากกัน ลักษณะดังกล่าวพบอย่างชัดเจนขึ้นในนิราศ
สมัยรัตนโกสินทร์เป็นจำนวนมาก อันเนื่องมาจากการดำเนินแนวการแต่งตามวรรณคดีนิราศ
ของเจ้าฟ้าธรรมธิเบศร ซึ่งเป็นผู้เริ่มนำวิธีการบันทึกสิ่งที่พบเห็นโดยไม่มุ่งเน้นการคร่ำครวญ
อาลัยรักมาใช้ให้ปรากฏอย่างชัดเจนในบทเห่ชมกระบวนเรือ และกาพย์ห่อโคลงนิราศ

การคร่ำครวญถึงการพลัดพรากจากนางอันเป็นที่รักเป็นแกนสำคัญของเรื่อง นิราศในกลุ่มนี้กวีนิยมพรรณนาถ่ายทอดอารมณ์ความรู้สึกอาลัยรัก ซึ่งกวีจะรำพันรักโดยใช้สิ่งที่ประสบพบเห็นเป็นสื่อในการคร่ำครวญสอดผสานเคล้าไปเป็นอันหนึ่งอันเดียวกัน อีกกลุ่มหนึ่งคือนิราศที่มุ่งเน้นการบันทึกเรื่องราว หรือความเป็นไปของสิ่งต่าง ๆ ที่ได้พบเห็น นิราศที่มีเนื้อหาในลักษณะดังกล่าวนี้เป็นนิราศที่ดำเนินรอยตามการบันทึกสิ่งที่ประสบพบเห็นซึ่งเจ้าฟ้าธรรมธิเบศร์ริเริ่มไว้เป็นเบื้องต้น แต่กวีในสมัยรัตนโกสินทร์นำมาขยายให้กว้างขวางกว่ายิ่งขึ้น นิราศสมัยรัตนโกสินทร์ในกลุ่มนี้เป็นนิราศที่มักจะมีเส้นทางการเดินทางที่แปลกใหม่ หรือขยายออกไปยังต่างประเทศ กวีจึงนิยมเล่าเรื่องราวที่ประสบพบเห็นขณะเดินทาง สภาพภูมิประเทศ ความเป็นอยู่ของผู้คน ประวัติ คำนาน เรื่องราวต่าง ๆ ประชญา ข้อคิด ตลอดจนลักษณะนิสัย วัฒนธรรม ประเพณีของผู้คนตามความเป็นจริงที่ได้พบเห็น รวมทั้งกวียังมักจะแสดงทัศนะ ข้อคิดเห็นส่วนตัวที่มีต่อสิ่งที่ประสบพบเห็นด้วย ในส่วนลงท้ายเรื่องนิราศสมัยรัตนโกสินทร์นิยมลงส่วนท้ายเรื่องเป็นบทอศติวิพากษ์ และมักจะบอกจุดมุ่งหมายในการประพันธ์ รวมทั้งยังดำเนินแนวการแต่งตามนิราศของเจ้าฟ้าธรรมธิเบศร์ที่นิยมระบุชื่อผู้แต่งไว้ในส่วนลงท้ายเรื่องอย่างชัดเจนด้วย

ในด้านการดำเนินเรื่อง เนื่องจากเนื้อหาในวรรณคดีนิราศสมัยรัตนโกสินทร์หลายเรื่องยังคงมุ่งเน้นการคร่ำครวญแสดงความรัก กวีจึงใช้การพรรณนาเป็นวิธีการสำคัญในการทำให้ผู้อ่านเกิดความรู้สึกซาบซึ้ง เกิดอารมณ์คล้อยตามด้วยคำนั้น ในขณะที่เดียวกันนิราศในสมัยรัตนโกสินทร์ที่มีเนื้อหาเป็นการให้ข้อมูลต่าง ๆ เกี่ยวกับสภาพการเดินทางและสิ่งที่พบเห็น กวีจะนิยมใช้การบรรยายหรือการบรรยายกึ่งพรรณนาเพื่อให้ข้อมูลและรายละเอียดเป็นสำคัญ นอกจากนี้ยังพบวิธีการดำเนินเรื่องในลักษณะอื่น ๆ เช่น การใช้คำถาม เพื่อกระตุ้นให้ผู้อ่านเกิดความสนใจติดตามเนื้อหา และมีการแทรกบทสนทนาเพื่อสร้างความมีชีวิตชีวามากขึ้น การดำเนินเรื่องของวรรณคดีนิราศในสมัยรัตนโกสินทร์ที่พบว่าสืบทอดขนบการแต่งมาจากวรรณคดีนิราศของเจ้าฟ้าธรรมธิเบศร์ ก็คือ กวีจะบรรยายหรือพรรณาสีต่าง ๆ อย่างเป็นระบบ โดยจะกล่าวถึงสิ่งหนึ่งสิ่งใดเป็นหมู่เหล่าทีละอย่างจนจบ

ในด้านศิลปะในการใช้ภาษา วรรณคดีนิราศในสมัยรัตนโกสินทร์สืบทอดขนบในด้านศิลปะการใช้ภาษาจากวรรณคดีที่ได้รับการยกย่องในอดีต วรรณคดีนิราศของเจ้าฟ้าธรรมธิเบศร์เป็นวรรณคดีชิ้นสำคัญชิ้นหนึ่งที่พบว่ามีการใช้ภาษาในสมัยรัตนโกสินทร์เป็นจำนวนมากดำเนินแนวการแต่งในด้านการใช้สำนวนโวหารตามโดยตรงหรืออย่างเห็นได้ชัดเจน ได้แก่ การเลียนแบบการใช้เนื้อความและสำนวนโวหารควบคู่กัน การเลียนแบบในด้านเนื้อ

ชารทองแดง ทำให้ลักษณะและเนื้อหาของนิราศกว้างขวางขึ้นกว่าเดิม ด้วยเหตุนี้ภาพย่อโคลงนิราศชารทองแดงจึงได้ชื่อว่าเป็นจุดเริ่มของการแต่งวรรณกรรมแนวบันทึกการท่องเที่ยว

ในด้านรูปแบบคำประพันธ์ กวีหลายคนในสมัยรัตนโกสินทร์นำรูปแบบกาพย์เห่เรือ อันเป็นประติมากรรมที่เข้าพิธีกรรมชื่อบุศุภครุฑริเริ่มขึ้นมาใช้ในการประพันธ์เรื่อยมา นอกเหนือไปจากการนิยมใช้โคลงและกลอนสุภาพเป็นรูปแบบในการแต่งนิราศ นอกจากนี้ในวรรณคดีนิราศสมัยรัตนโกสินทร์หลายเรื่องยังปรากฏลักษณะเด่นที่มีลักษณะเหมือนกับสิ่งที่ปรากฏในวรรณคดีนิราศของเจ้าฟ้าธรรมธิเบศร ก็คือ การนิยมเล่นสัมผัสสระเป็นสัมผัสภายในวรรค

ในด้านวัตถุประสงค์ วรรณคดีนิราศในสมัยรัตนโกสินทร์สร้างสรรค่นิราศขึ้นโดยใช้เวลาว่างในขณะที่เดินทางไกลเพื่อเป็นการแสดงฝีมือในการแต่ง การดำเนินแนวการแต่งตามนิราศของเจ้าฟ้าธรรมธิเบศรทำให้นิราศกลายเป็นรูปแบบวรรณคดีที่เผยแพร่สู่ผู้อ่านที่กว้างขวางมากยิ่งขึ้น มิใช่เป็นเพียงจดหมายรักที่รู้จักกันเพียงสองคนเหมือนเดิม แม้จะปรากฏว่ามีนิราศบางเล่มมีการระบุว่าใช้เป็นสารให้กับนางอันเป็นที่รักในลักษณะเดียวกับวรรณคดีนิราศในสมัยอยุธยาคนต้นก็ตาม นอกจากนี้กวีในสมัยรัตนโกสินทร์ยังดำเนินรอยแนวการแต่งตามเจ้าฟ้าธรรมธิเบศรที่ประพันธ์กาพย์เห่เรือขึ้น เพื่อนำมาอ่านหรือใช้เป็นบทเห่ในขณะที่เดินทางด้วย นิราศเป็นเครื่องมือสำคัญที่ใช้ในการบันทึกและระบายอารมณ์ความรู้สึกของกวีนิราศสมัยรัตนโกสินทร์หลายเรื่องยังคงมุ่งบันทึกสิ่งที่พบเห็นร่วมกับอารมณ์เศร้าโศกเป็นอารมณ์สำคัญ การดำเนินแนวการแต่งตามนิราศของเจ้าฟ้าธรรมธิเบศรนอกจากจะทำให้การบันทึกมีลักษณะที่ชัดเจนมากยิ่งขึ้นแล้ว อารมณ์ความรู้สึกที่กวีบันทึกไว้ในวรรณคดีนิราศสมัยรัตนโกสินทร์ก็มีหลากหลายมากยิ่งขึ้นตามสภาพเหตุการณ์และสิ่งที่พบเห็นด้วย แม้ในวรรณคดีนิราศสมัยรัตนโกสินทร์หลายเรื่องที่ยังคงใช้อารมณ์เศร้าโศกเป็นแนวสำคัญ แต่ก็ได้ใช้ตลอดทั้งเรื่องเช่นวรรณคดีนิราศในอดีต แต่จะพบการบันทึกสิ่งที่พบเห็นร่วมกับอารมณ์อื่น ๆ สอดแทรกอยู่ด้วยเสมอ เช่น อารมณ์สนุกสนาน เพลิดเพลิน คื่นคั่น คึกคัก ฯลฯ

ด้านเนื้อหา นิราศสมัยรัตนโกสินทร์หลายเรื่องยังคงขึ้นต้นส่วนนำด้วยบทไหว้ครู หรือบทประณามพจน์ อีกส่วนหนึ่งดำเนินแนวการแต่งตามเจ้าฟ้าธรรมธิเบศร โดยไม่ได้ขึ้นต้นด้วยบทไหว้ครูหรือบทประณามพจน์ แต่พบว่าบางเรื่องมีการปูพื้นฐานทางอารมณ์หรือให้ข้อมูลเกี่ยวกับการเดินทางเพิ่มเข้ามาในส่วนนำด้วย ในส่วนเนื้อหาของตัวเรื่องนิราศในสมัยรัตนโกสินทร์สามารถแบ่งเนื้อหาออกได้เป็น ๒ กลุ่ม คือ กลุ่มแรก นิราศที่มุ่งเน้น

การคร่ำครวญถึงการพลัดพรากจากนางอันเป็นที่รักเป็นแกนสำคัญของเรื่อง นิราศในกลุ่มนี้กวีนิยมพรรณนาถ่ายทอดอารมณ์ความรู้สึกอาลัยรัก ซึ่งกวีจะรำพันรักโดยใช้สิ่งที่ประสบพบเห็นเป็นสื่อในการคร่ำครวญสอดคผลกันไปเป็นอันหนึ่งอันเดียวกัน อีกกลุ่มหนึ่งคือนิราศที่มุ่งเน้นการบันทึกเรื่องราว หรือความเป็นไปของสิ่งต่าง ๆ ที่ได้พบเห็น นิราศที่มีเนื้อหาในลักษณะดังกล่าวนี้เป็นนิราศที่ดำเนินรอยตามการบันทึกสิ่งที่ประสบพบเห็นซึ่งเจ้าฟ้าธรรมธิเบศร์เริ่มไว้เป็นเบื้องต้น แต่กวีในสมัยรัตนโกสินทร์นำมาขยายให้กว้างขวางกว่ายิ่งขึ้น นิราศสมัยรัตนโกสินทร์ในกลุ่มนี้เป็นนิราศที่มักจะมีเส้นทางการเดินทางที่แปลกใหม่ หรือขยายออกไปยังต่างประเทศ กวีจึงนิยมเล่าเรื่องราวที่ประสบพบเห็นขณะเดินทาง สภาพภูมิประเทศ ความเป็นอยู่ของผู้คน ประวัติด้านาน เรื่องราวต่าง ๆ ประชญา ข้อคิด ตลอดจนลักษณะนิสัย วัฒนธรรม ประเพณีของผู้คนตามความเป็นจริงที่ได้พบเห็น รวมทั้งกวียังมักจะแสดงทัศนะ ข้อคิดเห็นส่วนตัวที่มีต่อสิ่งที่ประสบพบเห็นด้วย ในส่วนลงท้ายเรื่องนิราศสมัยรัตนโกสินทร์นิยมลงส่วนท้ายเรื่องเป็นบทอศควิพากษ์ และมักจะบอกจุดมุ่งหมายในการประพันธ์ รวมทั้งยังดำเนินแนวการแต่งตามนิราศของเจ้าฟ้าธรรมธิเบศร์ที่นิยมระบุชื่อผู้แต่งไว้ในส่วนลงท้ายเรื่องอย่างชัดเจนด้วย

ในด้านการดำเนินเรื่อง เนื่องจากเนื้อหาในวรรณคดีนิราศสมัยรัตนโกสินทร์หลายเรื่องยังคงมุ่งเน้นการคร่ำครวญแสดงความอาลัยรัก กวีจึงใช้การพรรณนาเป็นวิธีการสำคัญในการทำให้ผู้อ่านเกิดความรู้สึกซาบซึ้ง เกิดอารมณ์คล้อยตามด้อยคำนั้น ในขณะที่ด้วยกันนิราศในสมัยรัตนโกสินทร์ที่มีเนื้อหาเป็นการให้ข้อมูลต่าง ๆ เกี่ยวกับสภาพการเดินทางและสิ่งที่พบเห็น กวีจะนิยมใช้การบรรยายหรือการบรรยายกึ่งพรรณนาเพื่อให้ข้อมูลและรายละเอียดเป็นสำคัญ นอกจากนั้นยังพบวิธีการดำเนินเรื่องในลักษณะอื่น ๆ เช่น การใช้คำถาม เพื่อกระตุ้นให้ผู้อ่านเกิดความสนใจติดตามเนื้อหา และมีการแทรกบทสนทนาเพื่อสร้างความมีชีวิตชีวามากขึ้น การดำเนินเรื่องของวรรณคดีนิราศในสมัยรัตนโกสินทร์ที่พบว่าสืบทอดขนบการแต่งมาจากวรรณคดีนิราศของเจ้าฟ้าธรรมธิเบศร์ ก็คือ กวีจะบรรยายหรือพรรณนาสิ่งต่าง ๆ อย่างเป็นระบบ โดยจะกล่าวถึงสิ่งหนึ่งสิ่งใดเป็นหมู่เหล่าทีละอย่างจนจบ

ในด้านศิลปะในการใช้ภาษา วรรณคดีนิราศในสมัยรัตนโกสินทร์สืบทอดขนบในด้านศิลปะการใช้ภาษาจากวรรณคดีที่ได้รับการยกย่องในอดีต วรรณคดีนิราศของเจ้าฟ้าธรรมธิเบศร์เป็นวรรณคดีชิ้นสำคัญชิ้นหนึ่งที่พบว่ามีวรรณคดีนิราศในสมัยรัตนโกสินทร์เป็นจำนวนมากดำเนินแนวการแต่งในด้านการใช้สำนวนโวหารตามโดยตรงหรืออย่างเห็นได้ชัดเจน ได้แก่ การเลียนแบบการใช้เนื้อความและสำนวนโวหารควบคู่กัน การเลียนแบบในด้านเนื้อ

ความ การเปลี่ยนแปลงการใช้จำนวนโวหาร และการเปลี่ยนแปลงในด้านการใช้คำ การสืบทอด ขนบในด้านศิลปะการใช้ภาษาจากวรรณคดีที่ได้รับการยกย่องในอดีตเป็นสิ่งสำคัญที่ทำให้ จำนวนภาษาในนิราศในสมัยรัตนโกสินทร์สามารถโน้มน้ำหนักให้ผู้อ่านเกิดความรู้สึก เกิดอารมณ์ สะเทือนใจ และเกิดมโนภาพไปตามจินตนาการของกวีได้เป็นอย่างดี

อย่างไรก็ตามนอกเหนือจากการสืบทอด "ขนบ" จากวรรณคดีในสมัยอยุธยา และวรรณคดีนิราศของเจ้าฟ้าธรรมธิเบศรแล้ว วรรณคดีนิราศในสมัยรัตนโกสินทร์ก็มีการสร้างสรรค์สิ่งใหม่ ๆ ขึ้นผสมผสานให้เกิดเป็นเอกลักษณ์ส่วนตัวขึ้น และคำเน้นควบคู่กันไปกับการ สืบทอดขนบด้วยเสมอ ซึ่งนับเป็นสิ่งสำคัญที่ทำให้วรรณคดีนิราศในสมัยรัตนโกสินทร์ได้รับการยอมรับ ยกย่องในความไพเราะ ไม่แพ้วรรณคดีนิราศในสมัยอยุธยา

ข้อเสนอแนะ

แม้จะมีผู้ที่ได้ศึกษาวิจัยวิทยานิพนธ์ในด้านวรรณคดีไทยไว้แล้วเป็นจำนวนมาก แต่ก็ยังพบว่ายังมีแง่มุมที่น่าสนใจศึกษาวิจัยในอีกหลาย ๆ ด้าน โดยเฉพาะในแง่ของการสืบทอด ขนบในการประพันธ์ ผู้วิจัยพบการดำเนินรอยตามการแต่งตามวรรณคดีที่ได้รับการยกย่องในอดีตเป็นสิ่งที่นิยมปฏิบัติกันมาทุกยุคทุกสมัย การศึกษาการสืบทอดขนบในวรรณคดีเรื่องต่าง ๆ หรือประเภทต่าง ๆ เป็นส่วนสำคัญที่ทำให้เห็นวิวัฒนาการ และการเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้นกับ วรรณคดีนั้น ๆ ผู้วิจัยจึงเสนอแนะให้ศึกษาการสืบทอดขนบในวรรณคดีไทยประเภทอื่น ๆ หรือการสืบทอดขนบการแต่งจากผู้แต่งคนอื่น ๆ หรือวรรณคดีชิ้นเด่น ๆ เช่น ลิลิตพระลอ นิราศนรินทร์ วรรณคดีของสุนทรภู่ ฯลฯ

จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย